

שורש הקנאות של פנחס לעומת אליהו

הרב ישראל רוזנברג

בתחילת הפרשה אנו קוראים [במדבר כה, יא-יג]:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: פִּינֹחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קְנָאֹתֵי בְּתוּכֶם וְלֹא כְלִיטִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאֹתֵי: לָכֵן אָמַר הַנְּיִי נִתֵּן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם: וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנָּה עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קָנָא לֹא-לֵהִיו וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

פתיחה זו משבחת את קנאותו של פנחס עד שזכה לברית שלום. מנגד, ההפטרה עוסקת באליהו שקינא לא-להיו. כפי הנראה, למעמד של אליהו בהר הכרמל לא הייתה השפעה מעשית ואליהו בורח למדבר מפני איזבל. מסתבר שאליהו מנסה "להתפטר" מתפקידו כנביא. כך אנו קוראים בספר מלכים [א יט, ט-]:

וַיָּבֵא שָׁם אֶל הַמַּעְרָה וַיִּלֶּן שָׁם וְהִנֵּה דָבָר ה' אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לָּךְ פֹּה אֲלֵיָּהוּ: וַיֹּאמֶר קָנָא קְנָאֹתֵי לֵה' אֶל-לֵהי צ-בָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֶב וְאֶתְּרִי אֲנִי לְבָדִי וַיִּבְקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ.

במדרש מבואר שקנאותו של אליהו לא התקבלה, וכך מביא הרמב"ם באגרת השמד. פנחס היה קנאי זוכה לשבחים, ואילו אליהו היה קנאי וקנאותו לא התקבלה. עלינו להבין מה ההבדל ביניהם? מדוע קנאותו של זה זוכה לשבח ואילו קנאותו של זה לא? בנוסף, עלינו לברר באופן עקרוני האם מושג הקנאות הוא טוב או רע.

הרמח"ל במסילת ישרים [פרק יט, בביאור חלקי החסידות], אומר שאדם הנמצא בדרגה הראויה, לא יכול שלא לקנא לקב"ה. אוהב ה' צריך להגיב על פגיעה בכבודו של הקב"ה. לכאורה, הקנאה היא דבר מחויב וטוב למי שמתאים בזה. אם כך, במה נשתנתה קנאותו של פנחס שהייתה טובה לבין קנאותו של אליהו שלא הייתה טובה?

ההבדל בין השתיים פשוט. קנאות זה דבר חיובי, מלבד במצב אחד - כלפי עם ישראל אין מושג של קנאות. משה רבנו סבל צרות רבות מעם ישראל, אך כשהקב"ה רצה לפגוע בעם ישראל, השיב משה "מחני נא מספרך אשר כתבת" [שמות לב, לב]. מנגד, אליהו מקנא לעם ישראל. המדרש טוען כנגד אליהו שהיה עליו לקנא כנגד אומות העולם ולא כנגד עם ישראל. צריך לעטוף את עם ישראל באהבה ולנסות להחזירם בתשובה. קנאות היא טובה כנגד אדם פרטי, כזמרי בן סלוא. ידועים ומוכרים הדברים שנאמרו על ישעיהו - ישעיהו אמר "ובתוך עם טמא שפתיים אנכי יושב" [ו, ה], ובעקבות זאת המלאך נגע בגחלת על פיו. אין קנאות על עם ישראל.

הרב פילבר, בחמדת ימים, מציע חילוק נוסף. ר' צדוק, ב"צדקת הצדיק", כותב שאדם המקפיד שיהיה בכלל עם ישראל, זו מעלה מעל לכל מעלה. כשיש אדם רשע במשפחה, אנשים מוכנים לקבל זאת. אולם, כאשר יש נישואי תערובת, את זה כבר לא מוכנים לקבל. זה היה ההבדל בין מעשה פנחס לבין קנאותו של אליהו.

בספר קדושה, כאשר הרמב"ם פוסק את ההלכה ש"כל הבועל ארמית קנאים פוגעין בו", הוא כותב: "עון זה אע"פ שאין בו מיתת ב"ד אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו שהבן

מן הערוה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב אע"פ שהוא ממזר והבן מן הכותית אינו בנו שנאמר כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מלהיות אחרי ה'. [איסורי ביאה יב, ז].

החומרה הגדולה של בעילת ארמית היא שהבן אינו נכלל בגדר עם ישראל. הבעל ערווה, על אף שמדובר במעשה חמור, הילד נשאר בכלל ישראל. זה היה ההבדל בין פנחס לאליהו. בכמה מקומות מצינו שדורו של אחאב היה מלוכד אחר המלך. ההמון עבד עבודה זרה, אך מבחינה לאומית שם ישראל היה עליהם, והיה חשוב להם לשמור על האחדות. מסיבה זו, אסור להוציא עליהם שם רע. אולם, כאשר מדובר על מעשה של הוצאה מכלל ישראל, צריך למחות.

ניתן להביא ראיה לדבר מהמעמד בימי עזרא. בימי עזרא הייתה עליה ראשונה ובעקבותיה נבנה הבית. עזרא עולה בעליה שניה ומספרים לו שהרבה מהציבור יש להם נשים נכריות. עזרא מגיע להחלטה ומכנס את כל עם ישראל לירושלים, באיום שמי שלא מגיע נכסיו יוחרמו. במעמד זה כופים על גירוש הנשים הנכריות ועל הילדים שנולדו מנשים אלו, מכיוון שהם גויים. למה? מדובר בפגיעה בשם ישראל ובאחדות האומה ולא ניתן לקבל זאת.

צריך להעיר הערה פשוטה, שכיוון שלא מסבירים אותה במינוח הנכון לא שמים לב אליה. ביהדות, שם ישראל נקבע על פי אם הילוד. יש הטוענים שההיגיון אומר שכדי ליצור חברה מאוחדת, עם, צריך למצוא אידיאולוגיה משותפת. למה הדבר נקבע על פי האם? כפי הנראה, הדבר היה כך בכל האומות, אך עם ישראל הוא היחיד ששמר על כך. הקשר של עם ישראל הוא קשר של משפחה. על פי רוב, בני האדם מוכנים לעשות הכל בשביל בן משפחה. זה טבע האדם, על אף חילוקי דעות. אם הילוד הוא הודאות הכי גדולה שכולם מאותה המשפחה. כשם שאפשר להצטרף למשפחה דרך חתונה, כך אפשר להתגייר. אך שמירה על המסגרת היא בראש ובראשונה דרך המשפחה.

בהקדמה לספק "קדושה ומלכות" של הרב פילבר, הוא מזכיר אגרת של הרב קוק [פט]. הרב קוק טען שעם ישראל נשאר בעוד אומות רבות נעלמו. סוד הקיום של עם ישראל הוא קיום תורה ומצוות, זו המסגרת ששמרה על העם. ייתכן ואפשר לצמצם קצת את דברי הרב קוק, מקיום של כל המצוות לשמירה על המשפחה. הנקודה המיוחדת של מקימי המדינה בעליות הראשונה היא השמירה על קשרי המשפחה. עיקר הנקודה לא היה קיום מצוות, אלא נישואי תערובת. פעם, המושג היחיד של יהודי הוא הנולד מאם יהודיה, ועל דבר זה שמרו בקנאות.

נוסיף על דברים אלו את דברי המדרש שמובאים בספר "שיחות מוסר". רש"י בספר במדבר [א, מט]. על הפסוק: "אך את מטה לוי לא תפקד" כותב: "צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר, אמר אל יהיו אלו בכלל, לפי שהם שלי, שלא טעו בעגל". אם הלויים היו נמנים בכלל עם ישראל, הצדיק היה נספה עם הרשע. על פי המדרש, יש הנהגה כללית של הקב"ה ויש הנהגה פרטית. מלאך המוות נברא מלכתחילה, אך הוא כביכול תלה זאת במעשה האדם - אם תאכל מות תמות. מכיוון שאין זה מצטייר בצורה טובה שהקב"ה יביא מלאך המוות, הקב"ה תלה את זה במעשה האדם. אומר המדרש שמשה רבנו נענש שלא נכנס לארץ בגלל חטא המרגלים, בגלל שהיה בכלל ישראל ואם הכלל נענש גם הצדיקים נענשים. אולם, מכיוון שאין הדבר מצטייר בצורה טובה, הקב"ה סידר שיפול במי מריבה. כך מתבאר הפסוק "ויתעבר ה' בי למענכם", פירוש, בגללכם. משה נענש בחטא המרגלים כחלק מהציבור, ולא בגלל שחטא.